

sokkal való összeköttetését nagyban elősegítette, hogy a község útjait kiépítették. Ennek a népművészet azonban látható kárát vallja, nemcsak az ősi viseleti darabok levetésében, hanem az által is, hogy a kézimunka-üzletek és gyári árúk díszítései elnyomják és befolyásolják tervező fantáziájukat és amitől ma már a saját szükségletükre készített holmi sem mentes, nem is szólva az eladásra, rendelésre készült s a rendelő ízlését minden esetben visszatükröző darabokról.

Ujváriné Kerékgyártó Adrienne.

Páholy

Kedves olvasóim, ismerik-e Önök e szavunk eredetét?

Aligha ismerik. S ezért első pillanatra valószínűleg nagyon csodálkozni fognak azon állításomon, hogy a mi *páholy* szavunk azonos a német *Bauhof* szóval, melynek jelentése 'építődvar', vagyis 'épülőfélben levő nagyobb épületek (pl. templomok, kastélyok, paloták) közelében levő azon terület, melyen az építéshez szükséges anyagokat összegyűjtik és megmunkálják.' De akármilyen hihetetlennek tetszik is ez első hallásra: igenis, e német szóból lett a mi *páholy* szavunk!

Ennek megértéséhez azonban a német szónak nem irodalmi *Bauhof* alakjából, hanem hazai német nyelvjárási *Páyhóf* alakjából kell kiindulnunk, mert hiszen ez a szó nem könyvek útján, a német irodalomból, hanem a mi hazai német polgártársaink mindennapi beszédéből került át a magyarok beszédébe, mégpedig nem mindjárt *páholy*, hanem először csak *páhó* alakban (CzF., MTsz.). Hogy a német szó *au* kettőshangzója helyén a magyar szóban hosszú *á* van, az egyáltalán nem feltűnő, mert ez még igen sok más német jövevénytiszavunkon is észlelhető. Pl. hazai ném. *Auslág* > N. *ászlóg*, *sauber* > N. *cá-bár*, *zaufen* > *cáfol*, *Zinnkraut* > N. *cingrát*, *Faustmann* > *Fázmán* esn., *Hausmann* > N. *Házmán* esn., *ein-kaufen* > *be-káfol* 'berüg', *Rauchwart* > *Rábort* hn. (Vas m.), *tauglich*, *untauglich* > *táglík*, *untáglík* stb. Ugyanilyen fejlődés *Páyhóf* > *páhó* is. Hogy pedig a német szónak végső *f* hangja a magyarban elmaradt, annak egyszerűen csak az az oka, hogy többtagú *-óf* végű szó egyáltalán nincsen a magyar nép nyelvében (a műveltebb magyarság nyelvében is mindössze csak kettő: *Kristóf* és *kuglóf*), *-ó* (és *-ő*) végű ellenben annál több. Mikor tehát a magyar építőiparosok és az ő munkásaik e német társaiktól

hallott német szót magyar beszédjünkben is használni kezdték, ennek az ő nyelvérzékük szerint egészen szokatlan *-óf* végét öntudatlanul és akaratlanul a gyermekkoruk óta száz és száz más szó végén megszokott *-ó* hanggal helyettesítették.

De hogyan lett e németből magyarrá vált szavunknak népnyelvi *páhó* alakjából a mai irodalmi *páholy* alak, eredeti 'építőudvar' jelentéséből pedig mai 'páholy' jelentése?

Azon szavaink és szóalakjaink, melyek *-ol, -öl* végűek, a magyar nyelvterület nagy részén, főleg Dunántúl (ahol ez a *páhó* tájszó is használatos), a szótagzáró *l* kiesése és az ezt megelőző rövid *o, ö* hangoknak pótló megnyúlása következtében hosszú *ó, ő* végűekké váltak. Pl. *pokol* > *pokó* s ugyanígy *fátyó*, *jászó*, *gondó*, *paráncsó* stb. és *köbö*, *ökő*, *pörő*, *füstő*, *ebídő* stb. (L. erről Horger: Magy. Nyelvjárások 93. §). Az iparos-féle csekélyebb műveltségű emberek azonban csakhamar észrevették, hogy az *ő* szóvégi *-ó, ő* hangjaik helyén a műveltebb magyarok, az *urak, -ol, -öl* kapcsolatot ejtenek. Ha tehát ők is *urasan* akartak beszélni, akkor ők is így ejtették e szavakat, szóvégi *-ol, -öl*-l, pl. *pokol, köböl* stb. De ebbeli buzgalmukban aztán még (*pëngő* >) *pëngő, kendő, kiürtő* stb. helyett is azt mondták *urasan*, hogy *pëngöl, kendöl, kiürtöl* stb. s éppen így *páhó* helyett is azt, hogy *páhol*. (L. erről Horger: Magy. Nyelvjárások 279. §). S ebből a *páhol* alakból aztán csakhamar *páholy* lett. A szóvégi *l* > *ly* változás ugyanis egyike a legközönségesebb magyar hangváltozásoknak. Egyebek közt megfigyelhető pl. — a sok közül csak néhányat idézve — a *bagoly, bivaly, borbély, bordély, bögöly, cikkely, coboly, Erdély, erkély, fekély, fertály, fogoly, fortély, fustély, galy, Gergely, guzsaly* stb. szavakon is.

De már előbb, mikor e szónak még csak *páhó* alakja volt, kezdett változni a jelentése is. Mert eredetileg csakis 'építőudvar' volt ugyan a jelentése, de persze mindazzal együtt, amit egy építőudvar tartalmazott. Szokott pedig lenni ilyen építőudvarokon egy-egy elzárható deszkabódé is, amelyben a féltősebb holmikat tartják s ahová éjszakára a különféle szerszámokat is elzárják. Ha tehát valamiről, pl. egy fűrészről vagy egy fejszeről azt mondták, hogy a *páhó*-ban van, ez azt is jelenthette, hogy szabadon, az udvaron hever, de azt is, hogy a fabódében van. Ilyen úton jutott tehát az eredetileg csak 'építőudvar' jelentésű *páhó* vagy (*uras* beszédmód szerint) *páhol* tájszó a másodlagos 'deszkabódé' jelentéshez (CzF.), amelyből aztán a hasonlóság alapján helyenként még 'raktár, csűr, magtár' jelentés is fejlődött.

És ezek után most már benézhetünk egy színházba is.

A magyar színészetnek a XVIII. sz. végén és a XIX. sz. elején való elterjedésével kapcsolatban egyre több magyar városban keletkeztek előbb csak valamely nagyobb teremben ideiglenesen berendezett, majd később külön e célra szolgáló épületben színházak, amelyekben persze páholyok is voltak. Ezeket eredeti magyar szó hiányában eleinte a német *Loge* szónak némi magyarosításával *lőzsi*-nak hitták. De az akkori nyelvújítóknak, akiknek egyik legfőbb törekvésük volt a magyar nyelvnek a sok idegen szótól való megtisztítása, sehogy sem tetszett ez a *lőzsi* szó. Előbb, bizonyára a német *Abteilung* és *Abteil* hatása alatt, az *osztalék* (ez ma *Dividende!*) és *osztal* szóval próbálták magyarul kifejezni a 'páholy' fogalmát, de utóbb valakinek eszébe jutott az 'elzárható deszkabódé' jelentésű (*páho* > *páhol* >) *páholy* tájszó, s mivel a színházi páholy külsejére nézve eléggé hasonlított az ilyen deszkabódéhoz, ezért ennek *páholy* nevét ráruházta a színházi páholyra. Hogy ki volt az a nyelvújító, aki ezt a tájszót először a 'színházi páholy' fogalmának kifejezésére használta, azt nem tudom (Szily A Magyar Nyelvújítás Szótárában Helmeczy-től idézi 1833-ból). De azt tudom, hogy a Magyar Nemzeti Múzeumban őrzött színlapokon először egy 1832. évi aradi színlapon fordul elő, mégpedig így: „alsó *páhoj* 5 forint, felső *páhoj* 4 forint“.

A *páholy* szó története azonban ezzel még nem fejeződött be véglegesen, mert azóta még egy újabb jelentése is támadt. Mivel ugyanis a német *Loge* szónak nemcsak 'színházi páholy', hanem ezenkívül még 'szabadkőműveseknek egy-egy egyesületi csoportja' jelentése is van (pl. *Freimaurer-Loge zu den drei Säulen*), ezért ennek példájára a magyar *páholy* szó is felvette a 'színházi páholy' jelentés mellé még a 'szabadkőműves-csoport' jelentést is.

Eszerint tehát *páholy* szavunk történetének legkezdetén és legvégén is német hatást kell megállapítanunk: az elsőt akkor, mikor az 'építőudvar' jelentésű hazai német *Pauhóf*-ból az ugyanolyan jelentésű magyar *páho* tájszó lett, a másodikat pedig akkor, amikor e (közben *páholy* alakúvá vált) szavunk a 'szabadkőműves-csoport' jelentést is felvette. De mindazon egyéb változások, amelyek e szavunk története folyamán e két mozzanat között még végbementek, tisztára magyar szellemi hatás következményei.

Horger Antal.

(*Deutscher Auszug*) — Ung. pá h o l y „Loge“ (urspr. Bed. „Bretterbude“) stammt von einer mundartlichen Form des d. Wortes: *Bauhof*.